

אור לישירים

אנשים הרגילים לספוד כשם שהם רגילים להתענות דבר יום ביומו, ללא תלות במת או בצער, כי אם מסיבות פולחניות. למרות שהוראת השורש 'ספד' בדברי חכמים, ובדרך כלל גם במקרא, היא במשמעות של קינה על המת, הרי שבמקרא יש לו משמעות נוספת והיא: קינה פולחנית. הספד מסוג זה, שאין לו דבר עם המתים, מופיע בכמה מקומות. לאחר שירמיהו הנביא מבשר לעם על הרעה שתבוא, הוא מוסיף: "על זאת חגרו שקים, ספדו והילילו" (ירמיהו ד, ח), וזה הספד על שעתיד לקרות, ואין בינו לבין הספד על מתים ולא כלום. כיוצא בו אתה מוצא במגילת אסתר (ד, ג): "ובכל מדינה ומדינה, מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע, אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד, שק ואפר יוצע לרבים". אַבְּלָה זה שמדובר בו, אַבְּלָה פולחני הוא, וכלולים בו צום ומספד. מעין זאת אמר זכריה הנביא: "כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי" (זכריה ז, ה). הרי שגם כאן צום ומספד פולחניים נהגו יחד. גם יואל הנביא אמר: "חגרו וספדו הכוהנים, הילילו משרתי מזבח... קדשו צום, קראו עצרה... וזעקו אל ה'" (יואל א, ג-ד). גם כאן אותם מנהגים באים כאחת: צום, הספד, ומנהגי אבלות נוספים, בהקשר פולחני של עבודת אלוהים במקדש, ללא כל זיקה למתים. ניתן לשער שלא היו הספדים אלו אלא קינות, בקשות כפרה, בקשות מחילת עוון ווידוי, בקשות סליחה והבעת תקווה לעתיד טוב יותר. מסתבר שכנגד אותם מנהגים רווחים של הספד פולחני פסק מחבר מגילת תענית שאין לספוד, ממש כשם שקבע שאין להתענות, שכן התענית וההספד מנהגים פולחניים היו ("אופייה ומקורה של מגילת תענית", "סיני" צח, עמודים קיד-קלז).

הנהיג רבי חנינה בציפורין

בירושלמי דמאי ה, ט וגיטין ד, ט אמרו: רבי חונא רובא דציפורין אמר: הנהיג רבי חנינא בציפורין כהדא דרבי שמעון (יש קניין לגוי בארץ ישראל לפוטרו מן המעשר).

לא אמר אלא הנהיג, הא להלכה - לא!

בבבלי תענית כו, ב אמרו: מאן דאמר "הלכה" - דרשינן לה בפירקא (דורשים) אנו הלכה זו בדרשת הציבור, להודיע לכול את ההלכה). מאן דאמר "מנהג" - מדרש לא דרשינן, אורויי מורינן (לדרוש בציבור לעשות כן אין אנו דורשים, אבל להורות מורים אנו למי שבא לשאול שכך עליו לעשות). ומאן דאמר "נהגו העם" - אורויי לא מורינן, ואי עביד - עביד, ולא מהדרינן ליה.

"הלכה" היא פסיקה ברורה כדעתו של חכם מסוים. "מנהג" הוא מנהג שנהגו העם שקיבל סמך וסיוע מחכמים. "נהגו העם" הוא מנהג שנהגו העם, אבל לא קיבל סמך וסיוע מחכמים.

באדר השני, שכל מצוות שנוהגות בשני נוהגות בראשון. רבן שמעון בן גמליאל אומר משום רבי יוסי: אף קורים אותה באדר השני, שכל מצוות שנוהגות בשני אין נוהגות בראשון. ושווים (כל התנאים מודים) בהספד ובתענית שאסורים בזה ובזה (בימי ארבעה עשר וחמישה עשר בחודש אדר, בין בראשון ובין בשני). - רבן שמעון בן גמליאל היינו תנא קמא! - אמר רב פפא: סדר פרשיות (ארבע הפרשות שנוהגים לקרוא באדר) איכא בינייהו. דתנא קמא סבר: לכתחילה בשני, ואי עבוד בראשון - עבוד, בר ממקרא מגילה, דאף על גב דקרו בראשון קרו בשני. ורבי אלעזר ברבי יוסי סבר: אפילו מקרא מגילה לכתחילה בראשון. ורבן שמעון בן גמליאל סבר: אפילו סדר פרשיות, אף על גב דקרו בראשון קרו בשני.

אמר רב חייה בר אבין אמר רבי יוחנן / אמר רבי אבא אמר רב חייה בר אשי אמר רב: הלכתא כרבן שמעון בן גמליאל שאמר משום רבי יוסי.

גרסת הבבלי (לפי הדפוסים) בדברי תנא קמא: "שכל מצוות שנוהגות בשני נוהגות בראשון, חוץ ממקרא מגילה" (בכתבי היד של הבבלי אין מילים אלו), שלא כגרסת התוספתא (לפי כתב יד אחד).

לפי גרסת הבבלי ("ושווים בהספד ובתענית שאסורים בזה ובזה"), האיסור בהספד ובתענית הוא מדברי התנא של התוספתא ולא של דברי רבן שמעון בן גמליאל (וגם תנא קמא מודה בהספד ובתענית), ולפיכך שאלו שם מה בין תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל. אבל לפי גרסת התוספתא והירושלמי, האיסור בהספד ובתענית הוא מדברי רבן שמעון בן גמליאל עצמו, ולפיה אפשר שתנא קמא חולק ומתיר אפילו בהספד ובתענית באדר ראשון ("תוספתא כפשוטה"). ההבדל בין תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל לגרסת התוספתא הוא בהספד ותענית, לתנא קמא כל מצוות שנוהגות באדר השני, כולל הספד ותענית, אין נוהגות באדר הראשון, ולרבן שמעון בן גמליאל חוץ מהספד ותענית.

גם בבבלי וגם בירושלמי אמרו, שהלכה כרבן שמעון בן גמליאל.

הספד והתענית

במקצת הימים המנויים במגילת תענית יש איסור הספד בנוסף לאיסור תענית. ברם, אם איסור ההספד נתפש כאיסור לספוד למת באותם ימי מועד, הרי שברוב ימות השנה רוב האנשים אינם מספידים, ואם כן, כיצד תתגלה לעין-כל העובדה שהיום המסוים הינו יום טוב, הרי ממילא אין מספידים בו? דומה כי שאלה זו, וכן הגזירה השווה שבמגילת תענית בין איסור התענית לאיסור ההספד, מלמדות שמחבר המגילה ראה לפניו